

Духовно-моральне виховання школярів в Україні: досвід та шляхи вдосконалення

Люділа ХОРУЖА,

доктор педагогічних наук, професор, проректор
з наукової роботи Київського університету
імені Бориса Грінченка

Віра КИРИЧОК,

кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник лабораторії морального
та естетичного виховання
Інституту проблем виховання НАПН України

Початок XXI століття у шкільній освіті відзначається впровадженням у її зміст курсів духовно-морального спрямування. Духовно-моральне виховання підрастаючого покоління є необхідною передумовою соціальних реформ в українському суспільстві та їхнього успішного проведення з орієнтацією на майбутнє країни, оскільки недооцінка процесу формування особистості призводить до соціальних деформацій, суспільної апатії громадян та інших негативних явищ. Адже реформування різних сфер життя країни потребує особистості з високою духовністю, моральністю та визнанням етичних цінностей як регуляторів поведінки. У цьому контексті духовність є сенсом буття людини, що підносить і спрямовує її на досягнення здобутків культури, формування особистісних цінностей, самовдосконалення, розширення людських можливостей, дає змогу їй визначити свою світоглядну, громадянську і життєву позиції. В умовах соціальних змін духовність є не самоцінністю, а вектором удосконалення людини та її оточення. Важливим чинником розвитку і поведінки сучасної молоді є духовно-релігійний сенс її життя.

Протягом останнього десятиліття в Україні розпочалося активне розроблення змістово-методичного забезпечення дисциплін духовно-морального й етичного спрямування та упровадження їх у навчальний процес. І це закономірно, адже реформування освітньої сфери насамперед розпочинається з оновлення змісту освіти, який, як наголошує О.Савченко, є головним засобом цілеспрямованого навчання.

На необхідність системної роботи у формуванні духовності особистості звертається увага у Конституції України: «...враховуючи глибоку

духовно-моральну кризу в нашій державі, національна школа покликана забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу провідним змістом, який би допоміг педагогам виховати людину високодуховну й високоморальну» (ст. 56). Про ці питання йдеться і в документах, які регламентують діяльність сфери освіти: Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту»; Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI ст.»); наказі МОН України «Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства» (№437 від 26 липня 2005 р.). Методологічним підґрунтям для розроблення означеної проблеми є: «Концепція гуманізації і гуманітаризації освіти» (С.Гончаренко, Ю.Мальований, 2001 р.) [3]; «Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей» (О.Сухомлинська, 2002 р.) [8]; «Концепція виховання гуманістичних цінностей» (авторський колектив Інституту проблем виховання НАПН України під керівництвом І.Беха, 2005 р.) [13] та ін.

Розвиток цієї проблеми відображено в таких дисертаційних дослідженнях: «Духовне виховання молодших підлітків засобами християнської етики» (Т.Саннікова), «Формування духовних цінностей старшокласників засобами мистецтва» (Н.Полтавська), «Розвиток теорії і практики виховання дітей на засадах православної моралі в історії педагогіки України» (Т.Тхоржевська), «Ідеї духовно-морального виховання учнівської молоді у вітчизняній теорії і практиці (кінець XIX – початок XX ст.)» (О.Канарова), «Підготовка майбутніх учителів до виховання в учнів духовно-моральних цінностей» (І.Ковровський) та ін.

Водночас нині спостерігається декілька підходів до розуміння поняття «духовність», що впливає на сутнісний зміст відповідних навчальних дисциплін.

Розробники програм орієнтуються на різні характеристики феномену духовності, а саме:

– *онтологічність* – розуміння і сприйняття її як особистісно-буттєвої і соціально-буттєвої складової;

– *телеологічність* – характеризує духовність як певну мету, «божественний проект» або «ціль» розвитку особистості в її світському визначенні;

– *аксіологічність* – визначається триєдиною ідеєю *істина–добро–краса*, що актуалізує розумове, моральне та естетичне виховання.

Зважаючи на вищезазначене, формуються два напрями розвитку духовності особистості: *світський (культурологічний) та суспільно-релігійний (конфесійний)*. Однак варто зазначити, що самі духовно-моральні цінності перебувають одночасно у сфері двох відносин: «людина–суспільство» і «людина–духовний світ». Аналізуючи змістове наповнення поняття «духовність», відомі українські вчені С.Гончаренко та Ю.Мальований у цілісній концепції «Гуманізація і гуманітаризація освіти» зазначають, що «духовність у сучасному світі – це далеко не релігійність, це наукові знання, вміння розібратися в світі, в якому ми живемо. ...Вона передусім є індивідуально-особистісною категорією. Духовність належить людині, вона завжди персоніфікована, хоча і «дозволяє» собі виступати і в суспільних формах» [3, 4].

Процес духовно-морального виховання школярів починає активно розвиватися в Україні на початку нового тисячоліття. З 2005 навчального року до державного стандарту основної школи в 5-х, а далі у 6-х класах введено дисципліну «Етика» [4]. Таке рішення Міністерства освіти і науки України важливе і своєчасне, бо саме вивчення етики здатне допомогти юній особистості розібратися у моральних ідеалах сучасного життя, виокремити серед них загальнолюдські, які у всі часи були орієнтирами буття людини. Вони є стрижнем духовності й культури, дають змогу зрозуміти етичну основу і норми людського співіснування, впливають на культуру поведінки. Адже у формуванні духовності дитини головним є її світогляд як система уявлень про світ і місце в ньому людини, про її ставлення до дійсності і до самої себе.

Необхідність упровадження курсу «Етика» у навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів України зумовлена сьогоденними потребами суспільства щодо подолання його морального занепаду, важливістю утвердження гуманістичних цінностей та моральних норм, реалізації на практиці технології особистісно орієнтованого навчання і виховання. Етика як квінтесенція культури покликана сьогодні втілити ідеї гуманістичної педагогіки, яка шукає шляхи олюднення процесів навчання і виховання, звільнення школи від формалізму, стереотипів, авторитарного підходу до дитини. За словами відомого режисера, актора і педагога К.С. Станіславського, «етика – атмосфера розвитку таланту».

Вивчення дисципліни «Етика» – це ствердження моральності у молодого покоління, що передбачає формування моральних цінностей і орієнтирів, культури поведінки. Прослухавши курс, учні повинні засвоїти основні категорії етики: добро, зло, гідність, чесність, обов'язок, відповідальність; правила ефективного спілкування; вміти визначати моральний зміст проблеми у ситуаціях вибору; прогнозувати наслідки своїх дій; дотримуватися правил поведінки у громадських місцях, взаємодії з ровесниками, вчителями, батьками тощо.

Основною ідеєю культурологічної концепції побудови програми курсу «Етика» (автори – А.Мовчун, В.Єфименко, Л.Хоружа) є відтворення самовизначення особистісного «Я» дитини в розмаїтті стосунків зі світом [4]. Навчальний матеріал структурований так, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5-го до 6-го класу відповідно до вікових особливостей учнів, а також із урахуванням міжпредметних зв'язків. Оскільки, за Державним стандартом, предмет «Етика» є складовою освітньої галузі «Суспільствознавство», то програма навчальної дисципліни є логічним продовженням і поглибленням набутих знань у початковій школі. Зміст предмета побудований на духовно-освітній спадщині нашого народу, відтворює його культуру і традиції. У підручнику використовуються уривки з «Повчання Володимира Мономаха дітям», «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, твори відомих українських педагогів К.Д. Ушинського, Б.Д. Грінченка, В.О. Сухомлинського, письменників В.З. Нестайка, М.П. Стельмаха, Г.М. Хоткевича та ін. [5].

Інший підхід до розвитку духовності особистості – суспільно-релігійний (конфесійний) – спирається на такі два інтегровані аспекти: віра у розвивальний суспільний потенціал особистості і водночас, у аксіологічному плані, звернення до релігії з її ustalеними цінностями та правилами життя. У школах вводяться спеціальні курси вивчення релігійної культури, а саме «Християнська етика в українській культурі», «Основи християнської етики». Зміст курсів, з одного боку, базується на відомих учням фактах з історії, культури, мистецтва та має враховувати їхній власний досвід. А з іншого, спрямований на збагачення учнів новими знаннями, що почерпнуті з морального вчення Святого Письма, та вчать керуватися ним у власній життєдіяльності. Поєднання світської і релігійної етики у змісті навчання деякі дослідники пояснюють тим, що «християнська мораль не обов'язково віддаляється від раціональної етики – вони можуть багато в чому збігатися та знаходити нові точки дотику» [11, с. 19]. Варто зазначити, що на сучасному етапі є значна кількість регіональних програм духовно-морального виховання релігійного спрямування.

Зміст християнської етики, як відомо, зорієнтований теоцентрично, і у центрі є Бог. Тож у висновках важлива не думка людей у пошуку відповіді на етичні питання, а заповіді Божі людині.

Зміст християнської етики охоплює дві частини: теоретичну і практичну. Завданням теоретичної є уточнення етичних норм, стандартів, принципів і називається вона теологічною етикою [7, с. 22]. Теологи визначили основні норми християнського способу життя, до яких належать:

- Десять заповідей, які дав Господь ізраїльському народу через пророка Мойсея на горі Синай;
- Дві заповіді Ісуса Христа: перша – «Полюби Господа Бога твого усім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і усім розумом твоїм» та друга – «Полюби ближнього твого як самого себе...»;
- Нагорна проповідь Ісуса Христа;
- Заповідь, яку називають «золотим правилом» людства: «Вчиняй із ближнім так, як хочеш, щоб чинили із тобою».

Тож основою християнської етики є абсолютна мораль, яка ґрунтується на заповідях і законах Божих.

Однак згідно із законодавством України освіта в нашій державі світська, вона забезпечує свободу совісті, гарантує вільне світоглядне самовизначення особистості, зокрема можливість ознайомлення учнів з основами релігійних знань.

Варто зазначити, що у багатьох країнах світу світська і релігійна етика вже давно введені у навчальні плани загальноосвітніх закладів як окремі дисципліни або, як такі, що інтегруються у зміст інших предметів. Дані з офіційних джерел Європейської Комісії з питань освіти дають уявлення про цей процес: Росія – «Етична грамати́ка», Німеччина – «Етика»; Бельгія – «Релігія або етика»; Іспанія – «Релігія або етика»; Люксембург – «Релігійне виховання та етика»; Словенія – «Етика та суспільство» (права людини, принципи толерантності). Аналізуючи, наприклад, особливості освіти британської школи, Л.М. Ващенко зазначає, що релігійна освіта учнів не є частиною Національної програми Великої Британії, але входить до змісту навчання і надає змогу школярам:

- отримувати та розвивати знання й розуміння релігії та віросповідань;
- розвивати розуміння впливу релігій на особистість, суспільство та культуру;
- розвивати здатність до осмислених та підкріплених фактами висновків та оцінок;
- розуміти роль і значення релігійного впливу у вирішенні питань морального характеру та соціальних взаємин;
- сприяти духовному та моральному розвитку;
- розвивати позитивне ставлення до людей, які сповідають інші релігії чи живуть в іншому суспільстві в пошуках цілей та сенсу життя [2, с. 107].

Аналіз європейського досвіду, зокрема Німеччини, Швеції, Литви, Фінляндії показує, що вивчення предметів, які містять елементи релігійного та, зокрема, християнського світогляду, може започатковуватися винятково на базі партнерських стосунків між різними конфесіями, державою і церквою, через діалог з батьками та

учнями. Зарубіжний досвід спонукав вітчизняних науковців до розроблення позаконфесійної програми курсу «Основи християнської етики для учнів 1–11 класів» (науковий керівник В.М. Жуковський) [6]. Ідея позаконфесійного підходу у відборі змісту дисципліни ґрунтується на методології пошуку консенсусу в трактуванні різними релігіями етичних норм, правил, істин. У вивченні морально-етичних категорій християнства акцентується на головних принципах – позаконфесійності та екуменізмі.

Як зазначають автори, метою «Основ християнської етики» є формування в учнів християнських моральних чеснот. Курс – дисципліна християнсько-світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування, який вибудовується як фундамент буттєвих цінностей сучасної людини. Зміст предмета не є вченням віри, до нього не входять релігійні обряди, метою його не може бути залучення до певної конфесії. Викладання курсу передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві.

Згідно з навчальною програмою, затвердженою МОН України [6], науковці та вчителі з християнської етики у різних регіонах країни підготували навчально-методичні комплекси для учнів. Основними принципами, на яких побудовано навчально-методичне забезпечення, є: біблійні основи навчання, толерантність, позаконфесійність, культуровідповідність, доступність, посиленість, зв'язок навчання з життям тощо.

Значний досвід викладання християнської етики накопичено на Львівщині. Порівняно з іншими областями України, зазначає автор підручників Г.Сохань, у цьому районі вже понад двадцять років викладається християнська етика. Є грифований програма та підручники [12].

У деяких регіонах України відпрацьовано комплексну навчальну програму, де у 5–6-х класах поєднуються курс «Етика», рекомендований для вивчення Міністерством освіти і науки України, і курс «Основи християнської етики». Так школярі вивчають основи християнства, замислюються над складними питаннями власного життя, формуючи характер, прагнуть і знаходять ідеал для наслідування у християнській вірі.

Нині Міністерство освіти і науки України рекомендує такі навчальні програми: «Етика» (авторський колектив: А.Мовчун, Л.Хоружа); «Християнська етика в українській культурі» (авторський колектив: Ігумен Лонгін (Чернуха), протоєрей Богдан Огульчанський, Е.Белкіна та ін.); «Етика: духовні засади» (науковий керівник В.Хайруліна); «Біблійна історія та християнська етика» (авторський колектив: І.Ковровський, П.Мартиненко, О.Ляшенко); «Основи християнської етики. 1–11 класи» (авторський колектив під керівництвом В.Жуковського). Відповідно до зазначених програм

розробляється необхідне навчально-методичне забезпечення.

Для координації діяльності щодо впровадження християнської етики у зміст загальноосвітніх шкіл при МОН України створено Комісію з питань викладання християнської етики та виховання, за участю вчених, педагогів, представників різних Церков, а також Громадську раду з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями.

Отже, в умовах реформування національної освіти проведено чималу роботу щодо впровадження нової парадигми виховання, зорієнтованої на розвиток духовності особистості, формування світоглядних та загальнолюдських цінностей і норм. У цьому контексті, як справедливо зауважував А.Ейнштейн, моральні якості особистості мають, можливо, більше значення для покоління та всього поступу історії, аніж інтелектуальні досягнення.

Але будь-яка нова справа, особливо розвиток духовної сфери людини, має чимало проблем і суперечностей, нез'ясованих питань. Спробуємо зупинитися на деяких з них.

Насамперед це питання світогляду людини. Спираючись на наукову матеріалістичну картину світу, яка формується у дитини змістом шкільних дисциплін, важко зрозуміти Біблійну історію, моральні заповіді Христа. Фактично наукова картина світу як основа свідомості особистості ускладнює сприйняття нею повноти і трансцендентності християнської моралі, представлені у Біблії. Нині в суспільстві священики та деякі вчені активно обговорюють ідею креаціоністського підходу до створення світу. У цьому контексті формується еkleктична свідомість молоді людини, що впливає на її уявлення про сенс і цінність людського життя та поведінки. Міркуючи над цим питанням, варто зауважити, що одна справа – досліджувати історію і вплив релігій, інша – вносити релігійне (ірраціональне) знання в розум дитини XXI століття, яка живе в інформаційному суспільстві. Водночас, можуть існувати релігійні навчальні заклади, свобода віросповідання, але не може бути, на нашу думку, проігнорований принцип відокремлення церкви від держави, а світської освіти і науки – від церкви. Крокуючи дорогами сучасної світової цивілізації, виконуючи положення Конституції України щодо сутності нашої держави, напрямів розвитку науки та освіти, засобів регулювання діяльності в цих сферах, ми маємо право визначати роль сучасної науки, яка, на думку вітчизняних філософів, повинна вивчати ірраціональне й використовувати те, що поступово стає раціональним, але не суперечить науковому пізнанню і тенденціям світового розвитку [1, с. 11].

Не менш важливим є питання змісту предметів духовно-морального спрямування. Впровадження їх у навчальний процес має на меті головне завдання – формування у молодого покоління християнських моральних цінностей (добра, милосердя, чесності тощо). Визначаючи їхню пріоритетність, вважається, що природна схильність української

душі до християнства неминуче призведе до сприйняття відповідного змісту, покаже зв'язок між земними можливостями людини та ідеалом високого і вічного. Домінанта аксіологічних основ у викладанні етики надасть змогу сформувати у особистості систему ціннісних орієнтацій та визначити своє ставлення до себе, інших людей, суспільства, природи (у християнській етиці додається ще й ставлення до Бога). Регуляторами цих суб'єкт-суб'єктних відношень людини є свобода вибору та відповідальність за свої вчинки. Відповідно до цих завдань побудовано і зміст підручників з етики для учнів 5–6-х класів.

Аналіз підручників з християнської етики доводить, що до їх написання долучаються не лише релігієзнавці, вчителі, а частіше священослужителі. Тому здебільшого підручники з християнської етики мають релігійний зміст і спрямовані насамперед на вивчення Біблії і катехізацію молоді. Наприклад, навчальна книжка з курсу «Основ християнської етики» для учнів 7-х класів називається «Ісус Христос – ідеал для наслідування». У ній ідеться про Закони Божі, життя Іоана Хрестителя, тлумачаться окремі змістові частини з Євангелія тощо. Таке змістове наповнення шкільних підручників з християнської етики дає змогу використовувати їх у недільних школах при церквах.

Ще одним проблемним питанням відбору змісту є дотримання логіки подачі матеріалу, щоб дозволяло гармонійно розвивати когнітивну, аксіологічну, емоційно-вольову, діяльну сфери особистості. Найбільш доцільною у цьому контексті є така послідовність висвітлення навчального змісту:

- актуалізація знань учнів, введення етичних понять;
- осмислення цих понять через практикум (виховні ситуації, художні тексти, життєві приклади тощо);
- самостійне осмислення та узагальнення моральних правил, етичних норм;
- закріплення набутих знань у практичній діяльності (розв'язання ситуативних завдань, морально-етичних колізій, участь у діагностичних методиках, тренінгах, виконання творчих, проектних завдань, використання методу самооцінки, рефлексивно-експліцитного методу, розробленого І.Д. Бехом, тощо).

Отже, відповідно до Держстандарту, наповненість змісту дисциплін духовно-морального спрямування повинно узгоджуватися з основними змістовими лініями: аксіологічною, соціокультурною, культурологічною та діяльнісною.

У сучасних підручниках з християнської етики бракує авторської методичної майстерності щодо викладу розвитку усіх змістових ліній, переважає знаннєва складова. Наведемо приклад розуміння авторами вищезгаданого підручника для учнів 7-х класів державних вимог до рівня їхньої загальноосвітньої підготовки: «учень розуміє суть моральних засад християнства; усвідомлює необхідність дотримання Законів Божих у житті; на прикладі

біблійних героїв та християнських подвижників пояснює значення святості тощо». Абстрактність матеріалу, вивчення етичних постулатів дітьми напам'ять, моралізаторство вчителя можуть дати зворотній ефект – несприйняття учнями предмета, втрату пізнавального інтересу, бажання діяти всупереч моральним принципам, етичним нормам. Причиною такого явища є те, що до написання підручників, на жаль, часто залучаються фахівці далекі від психології і педагогіки, педагогічної практики, розуміння сучасного світу дитини та її потреб.

Отже, йдеться насамперед про розвиток когнітивної сфери особистості, не враховується соціальна ситуація та вікові особливості школяра у пубертатному періоді життя, ті актуальні питання, які турбують його у соціумі. Проте, що яскравіший і сильніший вплив на емоційну сферу особистості, то краще засвоєння дітьми пропонованого матеріалу, а отже, – ефективніший виховний результат. Для процесу розвитку духовності важливим є формування базисних потреб, а на їхній основі – інтересів і запитів особистості. Духовні запити – це прагнення атмосфери творчості, розвинутого культурного середовища, можливостей пізнання тощо.

У столиці України нині активно впроваджується у зміст початкової школи курс «Християнська етика в українській культурі» (1–4 класи). На жаль, як показав багаторічний досвід викладання цього експериментального курсу, дітям часто подаються не вивірені з наукового погляду основні етичні поняття (честь, чесність, гідність тощо); часто у завданнях підручників та робочих зошитів до курсу не враховуються вікові особливості учнів, а отже, не достатньо реалізується важливий дидактичний принцип – індивідуалізації навчання, що стримує дитячу активність, ініціативу, позитивну мотивацію до предмета (наприклад, у зошитах пропонується виконати малюнки за заданою авторами ідеєю, що позбавляє дитину власного вибору реалізації творчого задуму). Непоодинокі також випадки, коли вчителі початкових класів під час проведення занять з «Християнської етики в українській культурі» (1–4 класи) додатково використовують матеріали та методичні розробки занять зі світської етики інших авторів, збірників творів В.О. Сухомлинського, дитячої літератури, оскільки зміст підручників не повністю задовольняє освітні потреби школярів.

Однією з найважливіших проблем у справі духовного-морального виховання школярів є кадрове забезпечення викладання відповідних курсів. І вона має кілька аспектів. Насамперед – це відсутність спеціально підготовлених фахівців, неготовність вчителів до викладання дисциплін «Етика» та «Основи християнської етики», недостатній рівень розвитку етичної компетентності, володіння методикою проведення уроків, ефективності та результативності занять.

Проблема фахових педагогічних кадрів була актуальною завжди. У свій час К.Д. Ушинський теж замислювався над запитанням: «Кому навчати?».

Вчений сформулював теоретичні засади етико-педагогічної позиції вчителя:

- надзвичайна енергія та сумлінне виконання своєї справи;
- пізнання потреб учня, вміння «зазирнути в його душу»;
- розвиток педагогічної майстерності, педагогічного такту;
- активна громадянська позиція, участь у суспільних справах;
- постійне самовдосконалення: «Вічне дитинство душі є найглибша основа справжнього самовиховання людини і виховання дітей» [10, с. 50–64].

На жаль, вищевизначені критерії до особистості вчителя, часто не враховує адміністрація навчального закладу під час розподілу годин на дисципліни духовно-морального спрямування. Це відбувається за принципом «довантаження» педагога за спорідненістю дисциплін («вчитель історії – йому цей предмет ближче»), а не за бажанням самого викладача, і не з огляду на наявність у нього необхідних моральних якостей, етичної компетентності. Адже дисципліни, про які йдеться, визначені як факультатив і включені до варіативної частини шкільного курікулуму.

Отже, проблема фахового забезпечення викладання предметів «Етика» і «Основи християнської етики» охоплює два важливі аспекти: розвиток професійної етики самого педагога і забезпечення його методичної підготовки до викладання таких курсів у вищому навчальному закладі і в системі післядипломної педагогічної підготовки.

Відомо, що учительська етика присутня у кожному фрагменті педагогічної дії, це, ніби професійний «компас», який орієнтує вчителя у смисловому і ситуативному полі, підказує необхідну стратегію і тактику поведінки. У цьому контексті етичний розвиток вчителя є неперервним процесом особистісно-професійного зростання, який передбачає підвищення рівня моральної свідомості, здійснення професійної рефлексії педагога та формування його системи ставлень до усіх суб'єктів навчально-виховного процесу відповідно до норм і правил педагогічної етики.

Обов'язковим є і змістово-технологічний супровід педагога, який викладає курси духовно-морального спрямування. У рамках епізодичного проведення семінарів і конференцій на всіх рівнях, змістові поради надають священослужителі, представники різних релігійних культурно-просвітницьких центрів, а педагоги-методисти не готові ці поради вписати у відповідні педагогічні методички, розробити навчальні технології.

Тож, на основі аналізу запровадження предметів духовно-морального спрямування у навчальний процес загальноосвітніх закладів України, маємо змогу зробити такі висновки:

1. Відсутність цілісного державницького бачення стратегії духовно-морального виховання людини в Україні призводить до фрагментарності й

стихійності цього процесу, втручання у нього різних релігійних конфесій.

2. Недоцільним є виведення з основної у варіативну частину навчання предмета «Етика» для учнів 5-х, 6-х класів, який було включено у 2005 р. до Державного стандарту основної школи, і продовжити розроблення відповідної програми для учнів 8–11-х класів.

3. Впровадження курсу «Основи християнської етики» спрямоване на формування релігійного світогляду особистості, яка вірить у надприродну силу, абсолют Господа. А весь інший зміст навчального матеріалу формує науковий світогляд людини, яка визнає факти і явища, те, що можна довести і перевірити. Для неї істина – є вершиною пізнання. Внаслідок такого дисбалансу підходів створюються умови для формування буденного мислення і світогляду, системи цінностей, характерними ознаками якої є егоїзм, нестриманість, несприйняття думки іншої людини тощо.

4. У викладанні курсів духовно-морального спрямування бракує практико-орієнтованого, діяльнісного підходів подачі матеріалу. Адже учням потрібно не лише засвоїти основні категорії етики: добро, зло, гідність, чесність, обов'язок, відповідальність, а й правила етичного спілкування; розвинути вміння визначати моральний зміст проблеми в ситуаціях вибору; прогнозувати наслідки своєї поведінки; дотримуватися правил поведінки у громадських місцях, взаємодії з ровесниками, вчителями, батьками тощо. Результатом вивчення етики завжди є практична дія.

5. Актуальною залишається проблема підвищення етичної компетентності самого педагога, який має бути моральним зразком для дитини. Вищим навчальним закладам, здійснюючи професійну підготовку майбутнього вчителя, необхідно більше уваги приділяти питанням педагогічної етики, які відображають ступінь інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичних умінь педагога, його прагнення до самоаналізу і самовдосконалення.

6. Україна є полікультурною, багатоконфесійною державою, тому важливим є питання врахування конфесійних особливостей і віросповідання учнів, вибору батьків для своїх дітей відповідних дисциплін духовно-морального спрямування.

У процесі аналізу особливостей впровадження у зміст основної школи предметів духовно-морального спрямування як складової реалізації освітніх реформ в Україні, з'ясовано, що у цьому напрямі багато напрацьовано. Однак є чимало проблем, від розв'язання яких залежить успіх відродження духовності, що має відбуватися шляхом вільного та творчого розгортання і конкретизації універсальної, загальнолюдської системи цінностей у відносно поліваріантній ціннісній ієрархії, зі збереженням загальної орієнтації на триєдність Істини, Добра, Краси.

Література

1. Андрущенко В. Гуманізм і гуманітаризм: спільне і специфічне / Віктор Андрущенко, Микола Михальченко // Вища освіта України. – №5. – 2005. – С. 5–12.
2. Ващенко Л.М. Школа зарубіжжя: шляхи реформ / Л.М. Ващенко, Б.М. Жебровський. – К., 1999. – 152 с.
3. Гончаренко С.У. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований // Шлях освіти. – №3. – 2001. – С. 2–8.
4. Етика. 5–6 класи: Прогр. для загальноосвіт. навч. закладів / В.В. Єфіменко, А.І. Мовчун, Л.Л. Хоружа – К.: Перун, 2005. – 24 с.
5. Етика: Підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. / А.І. Мовчун, Л.Л. Хоружа. – К.: Навч. кн., 2006. – 224 с.
6. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Основи християнської етики. 1–11 класи. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – 160 с.
7. Рудакова Т.К. Теория и практика изучения основ христианской этики. – Ч.1: Учеб.-метод. пособие / Т.К. Рудакова. – К.: Вища освіта, 2009. – 160 с.
8. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – №4. – С.13–18.
9. Томас Б.Т. Як домогтися досконалості в освіті / Томас Б.Тімар, Дейвід Л.Кірк; Пер. з англ. Анжели Кам'янець. – Львів: Літопис, 2004. – 176 с.
10. Ушинський К.Д. Праця в її психічному та виховному значенні / К.Д. Ушинський // Твори: В 6-ти т. / Костянтин Дмитрович Ушинський. – К., 1954. – Т.1.
11. Шнакенбург Р. Етичне послання Нового Завіту / Р.Шнакенбург: пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2005. – 340 с.
12. <http://www.dukhovnist.in.ua/uk/nevydymy-peremohy/153-etuka.html>
13. mydisser.com/ua/catalog/view/238/239/9706.html

Анотації

Людмила ХОРУЖА, Віра КИРИЧОК Духовно-моральне виховання школярів в Україні: досвід та шляхи вдосконалення

У статті проаналізовано особливості впровадження у загальноосвітніх навчальних закладах України курсів духовно-морального виховання школярів з етики та християнської етики. Визначено суперечності, проблеми цього процесу та перспективи їх подолання.

Ключові слова: етика, християнська етика, духовно-моральне виховання, моральні цінності, екуменізм, катехізація.

Людмила ХОРУЖАЯ, Вера КИРИЧОК Духовно-моральное воспитание школьников в Украине: опыт и пути совершенствования

В статье проанализированы особенности изучения школьниками общеобразовательных учебных заведений Украины предметов духовно-морального воспитания: этики и христианской этики. Выявлены противоречия и проблемы этого процесса,

определены перспективы реализации воспитательных задач.

Ключевые слова: этика, христианская этика, духовно-моральное воспитание, моральные ценности, экуменизм, катехизация.

Lyudmyla KHORUZHA, Vira KIRYCHOK

Spiritual and moral education of pupils in Ukraine: experience and ways of perfection

The article analyzes the peculiarities of studying spiritual and moral education subjects, such as Ethics and Christian ethics by students of secondary schools in Ukraine. There were revealed the contradictions and problems of this process and defined the perspectives of realization of educational tasks.

Keywords: ethics, Christian ethics, spiritual and moral education, moral values, ecumenism, catechesis.

ПЕРЕДПЛАТА • 2013

Шановні передплатники! Передплату можна оформити у будь-якому поштовому відділенні або на сайті ДП «Преса» www.presa.ua

АБОНЕМЕНТ		На <u>газету</u> журнал	74442								
			(індекс видання)								
— «Рідна школа» (найменування видання)		Кількість комплектів									
на 20 <u>13</u> рік по місяцях											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Куди											
(поштовий індекс)		(адреса)									
Кому											
(прізвище, ініціали)											
Державний комітет зв'язку та інформації України форма СП-1											
ДОСТАВНА КАРТКА-ДОРУЧЕННЯ											
ПВ		місце	літер								
		На <u>газету</u> журнал	74442								
			(індекс видання)								
«Рідна школа»											
(найменування видання)											
Вартість	передплати	грн.	коп.	Кількість комплектів							
	переадресування	грн.	коп.								
на 20 <u>13</u> рік по місяцях											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
поштовий індекс		код вулиці		місто _____ село _____ область _____ район _____ вулиця _____							
буд.	корп.	кв.	Прізвище, ініціали								